

"ויפל אברהם על פניו ויצחק..." , "ותצחק שרה בקרבה..." - בין צחוק לאמונה

סמוך לסוף פרשת לך-לך (יז טו-כא), מספרת התורה שה' מבטיח זרע לאברהם. אברהם מגיב על כך, וה' מגיב כנגדו. מבנה משולש דומה מצוי גם בתחילת הפרשה הבאה, פרשת וירא (יח ט-יד): אחד האורחים מבשר לאברהם באוזני שרה שהיא תלד בן. שרה מגיבה על כך, וה' מגיב כנגדה. הבה נקרא את הדברים כשהם מוצגים זה לעומת זה.

(א)

<u>הבטחת ה' לאברהם</u>	<u>בשורת האורח באוזני שרה</u>
ויאמר אלהים אל אברהם:	ויאמר
שרי אשתך	איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל.
לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה.	ויאמר:
וברכתי אותה	שוב אשוב אליך כעת חיה
וגם נתתי ממנה לך בן	והנה בן לשרה אשתך.
וברכתי והיתה לגוים	
מלכי עמים ממנה יהיו.	

ושרה שומעת

(ב)

<u>תגובת אברהם</u>	<u>תגובת שרה</u>
ויפל אברהם על פניו ויצחק	ותצחק שרה בקרבה
ויאמר בלבו:	לאמר:
הלבן מאה שנה יולד	אחרי בלוחי היתה לי עדנה
ואם שרה הבת תשעים שנה תלד.	ואדוני זקן.
ויאמר אברהם אל האלהים:	
לו ישמעאל יחיה לפניך.	

(ג)

<u>תגובת הנגד של ה'</u>	<u>תגובת הנגד של ה'</u>
ויאמר אלהים:	ויאמר ה' אל אברהם:
אבל שרה אשתך ילדת לך בן	למה זה צחקה שרה לאמר
וקראת את שמו יצחק	האף אמנם אלד ואני זקנתי
והקמתי את בריתי אתו לברית עולם	היפלא מה' דבר
לזרעו אחרי.	
ולישמעאל שמעתיך הנה ברכתי אתו...	
ואת בריתי אקים את יצחק	למועד אשוב אליך
אשר תלד לך שרה	כעת חיה ולשרה בן
למועד הזה בשנה האחרת	

תגובות אברהם ושרה דומות זו לזו: שניהם צוחקים על ההבטחה, ושניהם לוחשים בסתר לבם דברי תמיהה על הבטחה כזו המופנית לזוג זקנים מופלגים. אברהם הוסיף בקשה 'ריאליסטית' בקול: "לו ישמעאל יחיה לפניך", כאילו אומר לה': אסתפק בכך שישמעאל בני, בנה של הגר יזכה לחיות לפניך.

והנה חכמי ישראל לדורותיהם ייחסו לצחוקו של אברהם משמעות הפוכה מזו של צחוקה של שרה, ובלשון רש"י:

"ויפל אברהם על פניו ויצחק - זה תרגם אונקלוס וחד, לשון שמחה, וצחוק של שרה לשון

מחוך (=לגלוג), למדת שאברהם האמין ושמח, ושרה לא האמינה ולגלגה."

לפי זה, דברי הפליאה של אברהם הם "תמיהות שהן קיימות... וכך אמר בלבו: הנעשה חסד זה לאחר, מה שהקב"ה עושה לי?" (רש"י שם). הצידוק הפרשני לאינטרפרטציה המפלה הזו של צחוקם של אברהם ושרה נעוץ בהבדל בין תגובות-הנגד של ה', ושוב בלשון רש"י: "וזהו שהקפיד הקב"ה על

שרה ולא הקפיד על אברהם. "ה' הבוחן כליות ולב ידע מה טיב צחוקם של השניים, ועל כן הוכיח את שרה על צחוקה ולא הוכיח את אברהם, אלא להפך - חזר בסבלנות על תוכן הנבואה, ואפילו הרחיבה והבהירה.

גישה רווחת זו, ספק אם היא עומדת במבחן העיון בפשט הכתובים. הרי ההבטחה נאמרה לאברהם על ידי ה' בעצמו, במסגרת של נבואה רחבה שפתחה בהודעה כללית על כריתת ברית בין ה' לבין אברהם ובהבטחה על ריבוי זרע אברהם (יז ב). כבר כאן נאמר "ויפל אברם על פניו" (פסוק ג), אך אין מצדו תגובה נוספת. בהמשך מפרט ה' באריכות את תוכן ההבטחה: ריבוי הזרע יסומל על ידי שינוי שמו של אברם לאברהם. הברית תיחקק בגופם של אברהם ושל זרעו אחריו על ידי המילה. גם שמה של שרי ישונה לשרה, והיא זוכה לברכה כפולה: "וברכתי אותה.. וברכתיה", וה' מדגיש שמשמעות הברכה היא: "וגם נתתי ממנה לך בן.. והיתה לגוים" (פסוק טז), הבטחה ברורה וחד-משמעית! תגובת אברהם מעוררת פליאה. האומנם נפילתו על פניו בשנית וצחקו ודברי תמיהתו על הנבואה-ההבטחה הזאת (פסוקים יז-יח) הם ביטוי לאמונה ולשמחה? נכון שה' "לא הקפיד על אברהם", אך הוא גם לא שיבח אותו, כפי שעשה בהזדמנות דומה לפני כן: "והאמין בה" ויחשבה לו צדקה" (לעיל טו ו). ועוד יש לשאול: מה ראה ה' לשוב ולהסביר את תוכן הנבואה לאברהם "שהאמין ושמח"? האם דברי הנבואה הקודמים לא היו ברורים דיים?

לעומת כל זה, הבשורה לשרה נאמרה על ידי עובר אורח, אשר כמעין תודה לאברהם על הכנסת האורחים היפה, בירך אותו ואת אשתו בברכה. הוא לא ראה את האשה פנים אל פנים, ולכאורה לא ידע שהיא זקנה מופלגת. טבעי שדבריו עוררו גיחוך אצל שרה. אם כך הדבר, מדוע "הקפיד ה' על שרה"?

תשובה מקורית החורגת מן הגישה הכללית מצאנו בפירושו של ר' יוסף בכור שור, תלמידו של רבנו תם ומראשוני בעלי התוספות, ואלה דבריו:

"ולפי דרך אחרת יש לפרש שלא רצה הקב"ה להוכיחו (=לאברהם) על פניו שיתבייש יותר מדאי, אבל כשהוכיח (=ה') את שרה לא הוכיחה על פניה, אלא אמר לאברהם לומר לה 'למה זה צחקה ולא נתביישה כל-כך'.. ומכל-מקום רמז לו, שאמר לו "וקראת את שמו יצחק", כלומר ידעתי את אשר עשית, וגם כשהוכיח אברהם את שרה, ממילא ידע שלא טוב כיוון הוא, אלא שחלק לו (ה') כבוד, להבדיל כאשה שמייסרת בתה לפני כלתה כדי שתייסר גם היא."*

והנה מסתבר שכבר המדרש מתח ביקורת חריפה על אברהם בשל התנהגותו בפרשה זו: "ויפל אברהם על פניו ויצחק - ר' פינחס בשם ר' לוי: שתי פעמים נפל אברהם על פניו, וכנגדן ניטלה מילה מבניו שתי פעמים, אחד במצרים ואחד במדבר. במצרים בא משה ומלך, במדבר בא יהושע ומלך" (ילק"ש רמז פב וכן בר"ר מז ג, בלי הזכרת שם הדרשן). לפי מדרש זה, שתי נפילותיו של אברהם על פניו, בתחילת הנבואה ואחרי שהודגש לו שמשרה ייולד לו בן, אינן ביטוי לאמונה ולשמחה, אלא מעין דחיית הודעת ה' על כריתת ברית עמו ועם זרעו, ועל זה אברהם ייענש: פעמיים יימנע מזרעו לקיים את ברית המילה.

אך נראה שאפשר לנקוט דרך אחרת להסברת התנהגותם של אבינו הראשון ואמנו שרה. יש להעריך את צחוקם על רקע ההתמודדות נוראת השגב של הנביא עם הנבואה, של איש האמונה הנבון עם תביעות אמונתו. האדם חי ופועל במסגרת של המציאות הפיזית הסובבת אותו. מציאות זו כפופה לחוקיות מסוימת ואין כל יכולת לחרוג ממנה. לפי חוקיות זו אשה שהייתה עקרה בצעירותה ("ותהי שרי עקרה, אין לה ולד", לעיל יא, ל), והיא עתה זקנה אשר "חדל להיות (לה) אורח כנשים" (יח יא), לא ייתכן שתהרה. אברהם ושרה סברו, שהבטחת הזרע לאברהם תמומש במסגרת של המציאות הקיימת, ועל כן נתנה שרה לאברהם את הגר, וזו ילדה לו את ישמעאל, ובכך לכאורה התחילה הנבואה להתקיים. באה נבואה חדשה הפורצת את גדרי חוקיות המציאות ויוצרת אצל הנביא מתח שאינו ניתן לפירוק רציונלי, מפני שהוא מעמיד זה לעומת זה שני יסודות מנוגדים: הבטחת האל לשנות מציאות למרות שאפסו כל האפשרויות לשינוי. צחוקם של אברהם ושרה הוא ביטוי למתח הזה, והוא פרץ מקרבם באורח ספונטאני, בלא שליטה. אין זה צחוק של שמחה, אך גם איננו צחוק של לעג, אלא ביטוי למתח הרוחני והנפשי של איש האמונה, המאמין בה' מעל ומעבר לכל מציאות, לכל היגיון.

*ראה: רבי יוסף בכור שור - פירושי התורה, מהדורת י' נבו, מוסד הרב קוק, ירושלים תשנ"ד, עמ' ל. ועיין גם בהערה שם.

פרופ' אלעזר טויטו